

Könsblindhet en fara också för kvinnoforskare

*Manliga forskare har haft ett företräde
när det gäller att tolka och definiera verkligheten.
Resultatet har blivit färgat av deras androcentrism. Etnologen
Lissie Åström beskriver hur avsaknaden av genusperspektiv hin-
drar en fördjupad verklighetsbild. Hon ställer också frågan om
könscentrism kan utgöra en felkälla även för kvinnoforskare.
De kanske också har könsbetingade blinda
fläckar i sitt synfält?*

"Könet – etnologins fjärde dimension?" var titeln på ett endagsseminarium om genusforskning som hölls vid institutet för folklivsforskning i Stockholm för ett par år sedan. Den titeln kan sägas fånga innebörden i ett etnologiskt genusperspektiv som i ett nötskal: för etnologer gäller det att integrera kön i det kultur-analytiska hantverket som en lika självklar och relevant dimension som de tre övriga så kallade etnologiska dimensionerna – tid, rum och social miljö.

Kön utgör onekligen en immanent, fundamental dimension i alla de kulturella fenomen vi utforskar – och detta oavsett om forskningsobjektet har en tydlig könsanknytning eller är skenbart könsneutralt, antingen vi medvetet reflekterar över det könspräglade i den verklighet vi utforskar och i vårt eget sätt att uppleva och tolka denna verklighet, eller vi inte fäster vikt vid eller är blinda för könets centrala roll som formerande och organiserande princip i det mänskliga kulturskapandet.

Med hjälp av exempel både från min egen och andras forskning tänker jag belysa det kultur-analytiska genusperspektivet. När jag i början av 80-talet bestämt mig för att skriva en avhandling om vad jag ursprungligen kallade "Kvinnokultur i heminfattning" tog jag del av den tidens aktuella kvinnoforskning, framför allt norsk och anglosaxisk (som t ex Holter 1973, Oakley 1974, Rowbotham 1976). Huvudvikten i denna forskning lades dels på att synliggöra de värdemässiga kvaliteterna i en mer eller mindre "dold" kvinnokultur, dels att avslöja och söka förklara en i tid och rum utbredd manlig dominans och kvinnlig underordning.

Jag anammade båda de här målsättningarna kombinerade med en ambition att undersöka hur kvinnliga kulturmönster varierat socialt och förändrats över tid; närmare bestämt hur klassbaserade kvinnokulturer gestaltats, förts vidare men också transformerats som svar på förändrade villkor och erfarenheter under 1900-talets förlopp. Jag föreställde mig att ett lämpligt sätt att genomföra en sådan undersökning skulle vara att intervjua kvinnor i familjer med tre kvinnliga generationsled – mor, dotter, dotterdotter – och därvid välja kedjorna så att de representerade ett brett socialt spektrum.

Efterhand som jag samlade in och bearbetade mitt material och isynnerhet när jag började göra systematiska jämförelser mellan kedjor med olika klassbakgrund, blev jag varse att jag gjort missar i mitt tänkande som hindrat mig att fånga in viktiga aspekter av den verklighet och de skeenden jag ville få grepp om. Jag skall nämna något om vilka aspekter det var fråga om därför att de berör problem som jag anser att det är viktigt att uppmärksamma när man skall bedriva kulturanalys ur genusperspektiv, d v s medvetet inrikta sig på att ta hänsyn till att köns-polariseringen är en av de mest centrala och allomfattande principer enligt vilka vi ordnar vårt tänkande och vårt handlande, och att könsordningen därför kan förväntas ha satt sina avtryck i alla kulturyttringar.

Könsrelationism som kultur- och maktanalytiskt instrument

Nödvändigheten att anlägga ett könsrelationellt perspektiv är en sådan aspekt. Det innebär

att även om huvudintresset är inriktat på endera kvinnor eller män – eller för den delen ”folk” som ett könsneutralt begrepp – inom en bestämd livsform måste den inbördes relationen mellan könen alltid beaktas, såväl på det individuella som det kollektiva planet. Jag insåg således att för förståelse av varför kvinnor i olika klasser och generationer gestaltat sina liv som de gjort var det nödvändigt att undersöka hur deras livsformer var relaterade till motsvarande manliga.

Det stod också klart att det är nödvändigt att nyansera innebörden i och verkan av dominansrelationen mellan könen. Den av få förnekade förekomsten av en transhistorisk och transkulturell manlig dominans har utan tvivel utgjort en stark drivkraft bakom den kvinno- och genusforskning som utförts och även kommit att bli bestämmande för denna forsknings målinriktning. Man har sökt efter svar på varför det existerar en generell manlig hegemoni och vad det är för mekanismer som upprätthåller den. Tanken har varit att ökad insikt om hur dessa mekanismer fungerar skulle göra det lättare att åstadkomma förändringar i rådande könsordning. Denna vilja att avslöja och förändra har helt visst stått för mycket av den vitalitet och kreativitet som utvecklats inom kvinnoforskningen. En alltför stark fixering vid den könsmissiga maktproblematiken medför emellertid, som jag ser det, risk för att forskaren skärmar av sitt vidseende eller tappar blicken för komplexitet och nyanser.

För *det första* är den strukturellt betingade maktskillnaden till männens förmån olika stor i olika samhällsskikt och i olika tidsskeden. För *det andra* är det fråga om ett inbördes spel där mäns och kvinnors maktresurser och maktstrategier varierar till art och storlek allt efter vilka kulturella register och aktivitetsfält det är fråga om.

För *det tredje* måste man skilja mellan sådana dominans/underordning-relationer som kan uttryckas i objektiva termer (i form av mätbara resurser som utbildnings- och lönegrad, yrkesmässigt och offentligt inflytande) och sådana som kan hänföras till det subjektiva upplevelseplanet.

För *det fjärde* får man inte låta förekomsten av en generell hierarkisk relation mellan könen skymma intresset för hur också andra faktorer varit involverade i den process varigenom könstypiska beteendemönster tagit form. Om man alltför ensidigt är inriktad på att tolka

könsmissig arbets- och ansvarsfördelning liksom åtskillnad i mentalitet och livsinriktning som effekt av och uttryck för mäns dominans riskerar man att missa många kvaliteter i kvinnors och mäns verkligheter – var för sig och i relation till varandra.

Det är tydligt att djupgående skillnader i mäns och kvinnors sätt att tänka, värdera, agera kan hänföras till deras olika erfarenhetsgrund. Kvinnor med huvudansvar för omsorg om hem och barn har tränats i lyhördhet för andras behov samtidigt som de varit relativt utestängda/skyddade från den framgångssträvan/konkurrens som de omsorgsbefriade männen i högre grad haft möjlighet/nödgats delta i.¹ Det är likaså tydligt att mäns och kvinnors skilda verksamhetsfärer rymmer en olika stor makt-potential.

Att kvinnor verkat i ett maktmässigt underläge gör att det ligger nära till hands att tolka deras livsmönster och strategier i termer av ”könskamp”: som den svagare partens nödvungna anpassning till den starkare; och/eller som försök att på mer eller mindre indirekta, ”dolda” vägar kompensera de olika former av diskriminering det innebär att tillhöra det ”andra”, dominerade könet; eller som mer direkta försök att minska avståndet till männen i makt- och statushierarkin.

Kvinnliga livsstrategier låter sig emellertid inte uttömmande förklaras av önskan att vara männen till lags (för att undvika negativa eller uppnå positiva sanktioner), eller av strävan att bli jämställda med dem. Kvinnors könskamp har nämligen också gått ut på att värna det egna kulturreviret och hävda de värden som skapats där.

Kvinnotypiska livsmönster

En av de insikter jag vunnit genom min kvinno-studie är just vikten av att vara öppen för att kvinnotypiska livsmönster rymmer värden som är av vitalt och genuint kvinnligt intresse – även om dessa värdepreferenser samtidigt, som ofta är fallet, är förenliga med männens förväntningar på hur kvinnor bör vara och bete sig för att bäst gynna manliga intressen. Exempel på en kvinnlig värdeprioritering vars framväxt och utformning i hög grad kan knytas till en kvinno-specifik erfarenhetsgrund² och intressedominans är den ansvarsetik eller behovsorientering³ som brukar ställas i motsats till den prestations- och konkurrensinriktning som på mot-

Anita Wohlén: Väktarjalusie. Knytning. Tillhör Härnösands kommun. Foto: Anders Eliasson.

svarande sätt kan knytas till mansvärldens erfarenhetsbas.

Olika slags politiska åtgärder i jämställdhetsbefrämjande syfte och framför allt en ökad kvinnlig förvärvsintensitet har fått till följd att kvinnor under de senaste decennierna blivit mindre beroende av männen för sin och barnens ekonomiska och sociala trygghet. Därmed har männen fått mindre möjlighet att upprätthålla och kvinnorna mindre anledning att acceptera manlig dominans.

Att kvinnor blivit mer inriktade på att hävda sig som enskilda individer och satsa på egna mål i arbets- och offentlighetsliv har likväl inte medfört att de uppgivit de värden de utbildat framför allt som mödrar. Deras försvar av dessa värden har däremot antagit en mer offensiv karaktär än tidigare. De bjuder inte bara ett defensivt motstånd mot det prestations- och konkurrensstänkande som präglar verksamheten inom den offentliga sfären – ett sätt att vara och verka som utbildats av och för män utan omsorgsplikter.

De försöker också sprida den egna kulturens verkningssfär och förmå "de andra" att bli som "vi". Dagens unga kvinnor⁴ utnyttjar nämligen det bättre förhandlingsläge de uppnått i och med att deras lönearbete blivit en nödvändig förutsättning för familjens försörjning (eller åtminstone ett värdefullt bidrag till ökad standard) att resa krav på att männen gör förändringar i sin livsföring så att yrkessatsning och allahanda utomfamiljära aktiviteter inte längre överväger så kraftigt på hemlivets bekostnad. Det innebär framför allt att männen i högre grad måste ta del i hushållsarbete och barnpassning och att de därmed är på väg att förlora sin ställning som friherrar inom hemmets väggar.

Det förefaller rimligt att anta att mäns och kvinnors ökade praktiska erfarenheter av varandras världar på sikt kan leda till ett mentalitetsmässigt närmande mellan könen och därmed en försvagning av den ena av de grundbalkar – föreställningen om könets fundamentala olikhet – vilka enligt Yvonne Hirdman (1988) bär upp genussystemet.

Frågan är då vad som händer med den andra grundbalken, d v s den manliga hegemonin. Man kan tänka sig åtminstone två möjliga strategier som männen kan tillgripa för att bemöta hotet från en ökad kvinnlig konkurrens inom yrkes- och offentlighetsfären. De kan intensifiera sina satsningar inom den produktiva sektorn och utnyttja det faktum att regelsystemet

där har utformats av och för män som tidigare inte alls (och fortfarande i mycket mindre grad än kvinnor) belastas av praktiska omsorgsplikter. Den enskilde mannen kan också utmana sin kvinna inom det område, hem och familj, där kvinnan av tradition varit den mest betydelsefulla personen, framför allt i förhållande till barnen.⁵

I den studie av tre generationer män (Åström 1990), som jag genomfört som ett komplement till min kvinnoundersökning⁶, har jag kunnat visa hur de gifta männen, öppet eller förtäckt, använt sig av olika slags strategier för att bevara sin dominans: bland annat och framför allt genom att slå vakt om rollen som huvudförsörjare och därmed kunna fortsätta att göra anspråk på två hävdvunna manliga privilegier: hel eller delvis befrielse från hushålls- och omsorgsplikter samt rätt att ägna ledig tid åt egna aktiviteter och intressen. Med tanke på att männen (liksom deras söner) kunnat utnyttja denna rättighetsfördelning till ekonomiska, utbildnings- och yrkesmässiga satsningar har manliga privilegier av det här slaget självklart bidragit till den samhälleliga dominansposition som männen generellt sett intar, och därmed också till den mansprägel som utmärker gällande norm- och tankesystem.

Ett argument, som äldre och medelålders män ofta tillgriper när det gäller att försvara en faktisk snedfördelning av förvärvs- och hemarbete i den egna familjen, är att kvinnor har större naturliga förutsättningar att ge barnen trygghet och omvårdnad. Vanligt är också att de oförbehållsamt ger sina fruar äran för att barnen blivit lyckade och att de som kontrast framhäver de stora risker för missanpassning som de barn löper som inte har sin mamma hemma utan istället skickas bort till kollektiv vård och fostran.

Jämställda – i princip

De yngre männen anför oftare olika slags pragmatiska skäl. De säger sig i princip⁷ vara för jämställdhet mellan män och kvinnor i alla avseenden men att det just i deras fall finns så många praktiska/ekonomiska hinder att en jämlik uppdelning av omsorgsplikterna inte går att förverkliga.

Jag har emellertid också kunnat spåra tendenser till en förändrad inställning, isynnerhet bland unga fäder ur det intellektuella skiktet. Flertalet av dem har gjort omprioriteringar i sin

livsföring så att livets reproduktiva sidor – arbetsgemenskap i hem och familj, omsorg om och samvaro med barnen – ges större utrymme och, som det förefaller, också högre dignitet. De tycks i ökad grad, liksom kvinnorna, vilja ha ett "både- och" liv – d v s "förverkliga sig själva" både som yrkesmän och familjefäder. Att de visar ansatser att konkurrera med sina fruar om att vara betydelsefulla individer i barnens värld och således sträva efter att stärka sin position och sitt inflytande inom den reproduktiva sektorn kan ju ses som ett utslag av en alternativ manlig maktstrategi – men också som ett sätt för män att göra erfarenheter inom en livssfär som de tidigare varit mer eller mindre utstängda från, och på så sätt tillföra en ny och berikande dimension till sin kulturella identitet.

Vad jag velat betona genom de här resonemangen är att man vid tolkningen av mans- och kvinnotypiska identiteter och livsstrategier bör vara öppen även för andra förklaringsfaktorer än förekomsten av en generell strukturellt betingad manlig dominans. Eftersom etnologi är en disciplin som av tradition baserat analysen på konkret, individ- och vardagsnära empiri bör etnologer ha goda förutsättningar – och kanske också känna en viss förpliktelse – att anlägga ett könsrelationellt perspektiv där maktaspekten ingår som en fruktbar men inte tillräcklig komponent. För att förklara vad jag avser vill jag referera till Yvonne Verdiers (1981) välkända studie av en liten fransk by. Hon ger där en mångfasetterad etnografisk beskrivning av hur mäns och kvinnors beteendepertoarer är inflätade i varandra i ett komplext inbördes sam- och motspel som skapar och befäster genusidentiteten. Hade hon därutöver på ett principiellt plan visat hur detta spel samtidigt genererar och befäster genusystemets dominansordning kunde hennes studie ha utgjort ett exempel på den integrerade kultur-, genus- och maktanalys jag åsyftar.

Som exempel på ett försök att genomföra en sådan integration kan nämnas etnologen Marianne Liliequists (1991) undersökning av barnuppfostran i norrländska nybyggarsamhällen under senare hälften av 1800-talet. Hon låter en konkret och detaljrik redogörelse för hur manlighet och kvinnlighet produceras i det vardagliga livet – genom tingen, vanorna, folklorem m m – bilda utgångspunkt för en diskussion av hur skillnaden i mäns och kvinnors handlings- och rörelsefrihet symboliskt och prak-

tiskt markerades på en mängd olika sätt allt från tidig barndom. Klädedräkten är ett påtagligt exempel på skillnaden i pojkars och flickors "opportunitetsituation"⁹ och därmed deras möjlighet att hävda sig. Pojkarnas klädsel var anpassad för ett strapatsrikt liv i utmarkerna, i skogen och på sjön. Flickorna som ofta utsattes för samma vedermodor måste bära kläder som var direkt hindersamma i arbetet och som sämre skyddade mot köld och väta.

Från både politiskt och vetenskapligt håll hörs ofta beklaganden över hur svårt det är att blottlägga och påverka de mekanismer genom vilka traditionella manliga och kvinnliga identiteter och beteendemönster – och därmed den könsmissiga segregeringen och hierarkiseringen – fortsätter att vidareföras och befästas. Detta trots vår tids officiellt sanktionerade satsningar inom daghem, skola och andra institutioner att utjämna könsskillnaderna i pojkars och flickors fostran.

Jag föreställer mig att en etnografisk närgranskning av den typ som Liliequist tillämpat har en viktig kompletterande funktion att fylla inom forskning som intresserar sig för hur könsidentiteter genereras och förmedlas – forskning som främst utförts av psykologer, pedagoger och sociologer. Etnologer som vill anlägga ett genusperspektiv på enkulturationsprocessen också i dagens mer komplexa och föränderliga samhälle ställs här inför en spännande utmaning.

Könscentrism som kulturanalytisk felkälla

Könscentrism som resulterar i avskärmning och misstolkning av verkligheten är en företeelse som främst diskuterats av kvinnoforskare och då med särskild adress till manliga forskarkolleger som beskylls för att vara *androcentriska* i sin observation och tolkning av verkligheten. Kritiken har riktats dels mot enskilda forskarsatser – som t ex Ariès' (1960/1982) framställning av barndomens historia och Ziehes (1983 och 1989) forskning om ungdom – dels mot hela teorisystem som marxismen.¹⁰

Jag skall börja med att beröra den kritiska diskussion av Ariès' teser som Marianne Liliequist genomför i sin nyligen framlagda avhandling (1991) som baserar sig på den tidigare nämnda undersökningen om nybyggarbarn. Hennes kritik gentemot Ariès och hans efter-

följare riktar sig mot den "otillbörliga anakronism"¹¹ och den klass- och könsmässiga centristen som lett till vad hon menar vara en missvisande tolkning av barnavård och barnuppfostran i det förindustriella landsbygdssamhället.

I sin bok *Barndomens historia* (aa) gör Ariès gällande att det barndomsbegrepp vi använder oss av idag var okänt i det förindustriella samhället och kunde utbildas först genom uppkomsten av den borgerliga intimfamiljen med dess känslomässiga bindningar mellan familjemedlemmarna. Liliequist nämner den polemik som förts mellan anhängare till och kritiker av Ariès' teser. Själv ansluter hon sig till kritikerna och mycket i avhandlingen går ut på att underbygga denna kritik med empiriska belägg från det egna undersökningsområdet. Hon påpekar att Ariès hämtat sina belägg enbart från en av manlig överklass dominerad diskurs och att hans slutsatser därför har mycket begränsad giltighet.

Intressant i detta sammanhang är inte bara att Liliequist tar fram empiriska belägg som motsäger Ariès' resultat, utan också att hon ifrågasätter hans resultat med hänvisning till metodiska och teoretiska missgrepp, bland annat just androcentrism. Hon har därmed vågat sig på den feministiska teorikritik som Britta Lundgren i sin artikel i *Rig* (1990:3) efterlyser inom etnologisk kvinnoforskning.

I Liliequists framställning av Ariès' forskning framstår denna således som exempel på ett vetenskapligt arbete där en aningslös androcentrism varit en av orsakerna till en ensidig och snedvriden tolkning av barndomens historia.¹² I min egen forskning (se Åström 1986 och 1990 b) har jag försökt visa hur den tyske ungdoms- och socialisationsforskaren Ziehe hade kunnat fördjupa sin tolkning av de förändrade läroprocesser han observerat om han hade tillämpat ett genusperspektiv.

Ziehe (aa) hävdar att det sedan några decennier pågår en snabb nedbrytning av grundläggande traditionella värderingar i det västerländska samhället. Det gäller pliktmedvetenhet, respekt för auktoriteter, könens särart. Denna relativa friställning från vedertagna normer och yttre auktoriteter gör att de unga får ökade möjligheter men också större svårigheter i sitt identitetsarbete.

Det finns något i Ziehes resonemang som är av särskilt intresse för en central problematik i mina båda studier. I hans beskrivning av vad

han anser vara en pågående förändring i nutidsmänniskans syn på sig själv och andra återfinns man karaktärsdrag som av tradition betraktats som typiskt kvinnliga. Han nämner t ex att han bland dagens tyska ungdom funnit en ökad orientering mot mänskliga relationer, ökad inlevelseförmåga, mindre rigida jaggränser.

Dessa förändringstendenser, som för övrigt även svenska ungdomsforskare¹³ har observerat bland ungdomar i Sverige, innebär ju en forskjutning i riktning mot vad som i både psykologiskt och kulturellt hänseende definierats som den kvinnliga polen och således främst att betrakta som en omvandling av den manliga mentaliteten. Detta är emellertid inte något som Ziehe låter ingå i sin analys av förändringsprocessen, förmodligen beroende på att han inte närmare beaktat och på ett övergripande plan problematiserat skillnader i pojkars och flickors verklighetsbakgrund och identitetsutveckling.

Om Marianne Liliequist och jag själv har rätt i våra bedömningar har således avsaknaden av ett genusperspektiv i Ariès' fall lett till en snedvridning av verkligheten medan den i Ziehes fall motverkat en vidgad och fördjupad verklighetsbild och därmed också minskat förklaringspotentialen i de teser han presenterar.

Jag skall som tredje exempel nämna en enskild forskningsinsats som enligt min mening skulle ha lett till en något annorlunda syn på moderniseringsprocessen om genusaspekten beaktats. Det gäller Johan Asplunds bok "Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft" (1991). Med utgångspunkt i Tönnies' välkända begreppspaar Gemeinschaft/Gesellschaft för han en iderik diskussion av innebörden i den utvecklingsprocess som ägt rum från det förindustriella agrarsamhället till dagens urbaniserade marknadssamhälle. Han ser Tönnies' begreppspaar som en *tankefigur* av stor allmängiltighet och tidsfasthet som i sig rymmer flera besläktade dikotomier. För folklivsforskare ligger det närmast till hands att tänka på sådana begreppspaar som pagan/urban, lokalsamhälle/storsamhälle, traditionell/modern, vilka alla varit centrala i den etnologiska forskningen och debatten.

Allmänt sett förknippas Gesellschaft med det opersonliga, kalkylerande, abstrakta marknadsagerandet; Gemeinschaft med ansikte mot ansikte-relationer, personligt ansvarstagande, behovsorientering. Någon mer exakt defini-

tion av begreppen presenteras inte av Asplund. Han ger istället läsaren en föreställning om det mångfacetterade och därmed svårfångade betydelseinnehållet i det motsatspar han valt att analysera.

Likväl torde den grundläggande skillnaden mellan de båda begreppen stå klar för var och en som stött på dem i litteraturen – något som torde ha samband med att det just är fråga om en tankefigur i Asplunds mening, nämligen "ett sätt att se" som i ett långt tidsperspektiv blivit till vad man skulle kunna kalla mentalt allmångods i vår västerländska kultur.

Asplund föreslår att man skall föreställa sig begreppspar som en fixeringsbild, som rymmer två olika figurer vilka framträder växelvis för ögat så att man bara kan urskilja en åt gången. Med denna liknelse vill han ha sagt att han låter begreppspar stå för två skilda realiteter som både förutsätter och utesluter varandra – eller med andra ord två typer av samhällsorganisation som bara kan förstås i relation till varandra men som fungerar på så principiellt olikartade sätt att det är orimligt att tänka sig en empiriskt existerande samhällelig praxis som någon slags blandning av de båda typerna.

Lika orimligt är det att tänka sig att det under utvecklingen från förmodern till modern tid funnits en samhällsbildning som skulle kunna karakteriseras som endera Gemeinschaft eller Gesellschaft. Efter vad jag förstår föreställer sig Asplund att människor omväxlande agerat i båda och anpassat sitt agerande efter de principer som gällt i vart och ett av dem.

Det som skett, och i ökande takt håller på att ske, är att Gesellschaft-figuren i fixeringsbilden alltmer tenderar att få övertaget, så att det finns risk att Gemeinschaft-figuren så småningom upphör att alls dyka upp i synfältet. Det skulle således innebära att samhällsmänniskan i framtiden enbart skulle handla i enlighet med de marknadsprinciper som gäller i Gesellschaft.

Asplund anser att mycket talar för att utvecklingen håller på att nå dithän och han döjer inte att han ser med olust på en sådan framtidsvision.

Här menar jag att han hade kunnat vara lite mindre pessimistisk om han räknat med möjligheten att figurerna i fixeringsbilden beter sig på olika sätt i mans- och kvinnovärld. I kvinnovärlden har Gemeinschaft som samhällelig organisationsprincip av tradition haft en starkare genomslagskraft än i männens värld, trots att den även här inte kunnat undgå att

undertryckas av Gesellschafts totaliserande tendenser.

Empiriska undersökningar av kvinnors livsvärldar låter ana att här finns en motkraft med vissa förutsättningar att hålla stand mot en utveckling som leder till ett fullständigt utlockande av den dialektiska spänning mellan Gemeinschaft och Gesellschaft, utan vilken den fortsatta moderniseringsprocessen kan te sig nog så skrämmande.

Androcentrism och gynocentrism

Den könsblindhet och könscentrism jag hittills berört har gällt manliga forskare. Är det så att män generellt sett är mer blinda eller enögda i de här hänseendena än kvinnor? Flera forskare hävdar att så är fallet och söker då vanligtvis förklaringen i det företräde män har haft när det gäller att tolka och definiera verkligheten. Som exempel kan nämnas de två engelska socialantropologerna Edwin och Shirley Ardener (Ardener 1981). De framställer mäns och kvinnors världsbilder som två cirklar som överlappar varandra på sådant sätt att det bildas ett gemensamt större fält och två utskjutande mindre partier.

Manscirkeln, den av männen definierade världsbilden, är dominant och sammanfaller till största delen med den kvinnliga. Den överskjutande delen av kvinnors världsbild grundar sig på kvinnospecifika erfarenheter, men det är en föreställningsvärld som är diffus och föga artikulerad och förblir därför mer eller mindre osynlig för män. Männens världsbild har däremot i sin helhet tydliga konturer, representerar med andra ord den allmänt gällande verklighetsuppfattningen och saknar därför en för det motsatta könet "skuggad" zon.

Här finns skäl att anföra vissa reservationer. Förvisso har också kvinnor könsbetingade blinda fläckar i sitt synfält. Det är inte bara så att män är utestängda från vissa kvinnospecifika erfarenheter. Det omvända gäller rimligtvis också. En särskiljande potential ryms inte minst i de erfarenheter som sammanhänger med mäns och kvinnors olika sexuella konstitution och roll i reproduktionsprocessen. Svårighet att ge röst åt och få det motsatta könets gehör för upplevelser knutna till den här typen av särartade erfarenheter måste, av i egentlig mening naturliga skäl, gälla inte bara kvinnor utan också män.

De kvinnor som bedriver vetenskaplig forskning är förstås inte undantagna från att vara bärare av en konstitutionellt betingad, kulturellt överlagrad könsmässig blindhet eller enögdhet. I de fall de ägnar sig åt att utforska mäns verklighet eller relationen mellan mans- och kvinnovärld (således s k genusforskning) har de anledning att begrunda att de löper likartade risker för könsbetingade missar som manliga forskare fast med omvända förtecken – gynocentrism istället för androcentrism.

För egen del fick jag anledning att reflektera över det här i samband med min studie av män i tre generationer. När jag genomförde min kvinnoundersökning såg jag det som en klar fördel att vara kvinna. Inlevelse i och tolkning av mina informanternas verklighet underlättades av att jag delade deras traditionella kvinnoerfarenheter. När det sedan blev aktuellt att genomföra en liknande undersökning av män var det många kolleger som lite menande antydde att det skulle bli intressant att se hur jag skulle klara av intervjuarbete och analys när jag stod utan stödet av en gemensam kvinnlig referensram.

Det visade sig att det gick mycket lätt att etablera kontakt och att männen i stort sett var lika villiga som kvinnorna att berätta och ge sin syn på saker och ting. Jag gjorde den reflektionen att det i den här typen av mansundersökning nog också var en fördel att vara kvinna. Frågorna gällde i stor utsträckning förhållanden inom hem- och familjesfären och därmed sådant som oftast faller utanför de såväl yrkesmässiga som informella samtalen mellan män.

På förfrågan svarade faktiskt så gott som alla männen att de hade mycket lättare att tala om ting av mer personlig art med en kvinna än med en man. Män och män emellan känner sig tvungna att som Lillian Rubin (1986) uttrycker det "spela det manliga spelet", d v s ständigt tänka på att hävda sig inför andra män och framför allt inte blotta något som kan uppfattas som tecken på svaghet och bristande manlighet.

Att jag upplevde att jag fick god kontakt med mina manliga informanter och att jag fann dem intresserade, meddelsamma och öppenhjärtiga bidrog nog till att jag inte funderade så mycket på i vad mån det fanns sektorer av männens kulturella verklighet som jag som kvinna hade begränsad möjlighet att få insikt i. Reaktionen som jag fått när jag hållit föredrag om min undersökning liksom synpunkter som

framförts i anmälningar av min bok har utgjort nyttiga påminnelser om att könscentrism är ett hinder och en felkälla som också kvinnliga forskare har svårt att undgå och som det är angeläget att de åtminstone är medvetna om.

Vid ett seminarium jag höll vid etnologiska institutionen i Göteborg om min mansundersökning påpekade t ex en av deltagarna att studien, fastän den handlade om män, helt klart var skriven ur ett kvinnoperspektiv. Det har också framförts undringar varför jag inte berört mäns sexualitet.

Min spontana reaktion på den kritiken var närmast förundran eftersom den föreföll irrelevant. Mitt främsta syfte med studien var att undersöka fadersrollens förändring och det var också under dylika auspicierna som mina informanter gått med på att medverka i undersökningen. Jag ansåg att det skulle vara att äventyra den förtroendefulla relation som jag betraktade som en förutsättning för ett bra resultat om jag ställde frågor som informanterna kunde uppleva som otillbörliga. Jag vill likväl inte förneka att jag också av icke-intervjutekniska/etiska skäl kände ett motstånd att beröra det här ämnet. Flera informanter kom emellertid ändå spontant in på sina föräktenskapliga relationer till kvinnor, och vad gäller förhållandet till hustrun glimtvis även aspekter som inte direkt kan knytas till makarnas inbördes agerande som husfar/husmor eller som föräldrar.

Så här i efterhand frågar jag mig om det hade varit möjligt att analysera den typen av information på ett mer inträngande sätt och låtit den få betydelse för den totala tolkningen. I vad mån har med andra ord en gynocentrism påverkat mitt seende och min intresseinriktning?

Här kan man spekulera över på vad sätt en motsvarande undersökning genomförd av en manlig forskare skulle ha lett till annorlunda kunskap.

Den diskussion som förts om manliga och kvinnliga forskares förmåga att ge en rättvisande bild av varandras verklighet har ofta varit känsloladdad. Inte minst har, som nämnts, kvinnliga forskare ifrågasatt manliga forskares kapacitet att bedriva kvinnoforskning. Jag föreställer mig att en systematisk jämförelse mellan forskningsprojekt med stora inbördes likheter – vad gäller t ex materialbas, metodik, målsättning – men utförda av forskare av olika kön skulle vara ett fruktbart sätt att närmare analysera problemet med könsblindhet och könscentrism.¹⁴

Noter

1. Som i så många andra sammanhang får man här göra reservationer för variationer betingade av framför allt position i samhällsstrukturen och på den historiska tidsaxeln.
2. När jag här talar om en kvinnlig värdeprioritering som baserar sig på kvinnors egna direkta erfarenheter avser jag ungefär detsamma som socialantropologen Ulf Hannerz (1982) lägger in i sitt begrepp perspektiv. Hannerz skiljer analytiskt mellan "medvetandebyggande genom perspektiv" och "medvetandebyggande genom budskap". Han tänker sig att den första typen av process baserar sig på omedelbara erfarenheter individen gör så att säga "på egen hand", den andra på erfarenheter som förmedlas i "andra hand" i form av utifrån kommande budskap – "färdiga tolkningar av erfarenheter, eller färdiga idéer av andra slag" (aa s 58).
3. Termen ansvarsetik används av Gilligan (1982) och termen behovsorientering av Prokop (1981). Med båda uttrycken avses en livsriktning som kvinnor antas ha utbildat framför allt genom sina erfarenheter som mödrar och vårdnadshavare – en livsstrategi som kan ställas i motsats till en manlig prestationsinriktning. Jmf de dikotomier som t ex Dahlgren (1979) och Asplund (1984) använder för att beskriva särarten i kvinnliga och manliga strategier: individ- kontra processorientering respektive relations- kontra prestationsorientering.
4. Det är framför allt de högtutbildade och relativt välavlönade kvinnorna som gör anspråk på männens deltagande i arbetet med hem och barn. Studier har utförts som visar att ju högre ställning kvinnor har i yrkeslivet desto angelägnare är de att dela ansvaret för vården med mannen. I en analys som Riksförsäkringsverket gjort 1985 framkom att 50 procent av de fäder vilkas fruar var höginkomsttagare tog ut föräldradedighet (Nilsson Schönnesson 1987).
5. Att männen bör satsa på att återerövra sin rätt och sitt ansvar som far är en strategi som Nils Uddenberg diskuterar i sin bok "Den urholkade fadern" (1982). Enligt honom gör mannen i själva verket en maktmässig vinst genom att ta ett större och mer direkt föräldraansvar. Han ökar nämligen då sina möjligheter att återvinna det inflytande över sina barns vuxenförberedelse (och därmed över framtiden) som han förlorat i takt med kvinnors ökade möjlighet och rätt att råda över sina egna och sina barns liv.
6. Redovisad i Åström 1983, 1985, 1986, 1990 a, 1991.
7. Den svenske "i princip"-mannen är ett uttryck som myntats av psykologen Lars Jalmert (1984).
8. Flertalet av de unga pappor jag intervjuat har gett uttryck för en medveten önskan att ge både sig själva och sina barn chansen till en tätare och djupare inbördes kontakt än vad de själva haft med sina fäder under uppväxten. De har också gett övertygande belägg för att de anser sig ha ett stort personligt utbyte av att aktivt ta del i omsorgen om barnen och engagera sig i deras vardag och i deras utveckling.
9. "Opportunitetssituation" är ett begrepp som ingår i den norske socialantropologen Fredrik Barths så kallade generativa modell. Se närmare Daun 1974:106-108.
10. Se t ex Barrett 1982.
11. "Otillbörlig anakronism" är en term lånad av Rune Hagen (1986) som består i att hos gångna tiders människor förvänta sig sin egen tids rationalitet och känslouttryck.
12. Liliequist refererar också till den kritik som Helene Brembeck (1986) framfört gentemot den bild av barnuppfostran i det svenska förindustriella samhället som hon menar vara till vissa delar felaktig som en följd av att den

tecknats av manliga forskare med bristande personlig erfarenhet av att vårda och fostra barn.

13. Se t ex Fornäs och Boëthius 1990, Fornäs m fl (red) 1991.

14. Här kan nämnas att lundaetnologen Susanne Lundin i sin kommande avhandling om typografer – "Bokstäverna som skapar världen" – tar upp denna, som jag tycker, mycket intressanta och angelägna problematik. Hon jämför utifrån sina erfarenheter av att utforska en utpräglat manlig yrkeskultur sina egna angreppssätt och resultat med dem som presenterats av manliga forskare som behandlat samma ämnessfär.

Summary

In this article the author discusses some aspects which in her view are essential to take into account in case you want to apply a gender relational perspective in order to get a widened and deeper insight into the cultural phenomena, whatever kind, you choose to study. She bases the discussion on her experiences of research into female as well as male life worlds.

One such methodical aspect is how to integrate both culture- and power-analysis within the frame of a gender relational perspective. The author emphasizes the need to be open for the complex, variable and changeable character of the interplay between the sexes. Moreover, when interpreting gender typical identities, patterns of behaviour and life strategies it is important to be aware of more kinds of generating factors than the prevailing hierarchical relation between the sexes. In other words, the point is to avoid that reductive way of thinking according to which all kinds of gender specific cultural phenomena ultimately might be interpreted as expression and effect of masculine hegemony.

A second theme dealt with is gender centrism as a source of analytical fallacy. On the basis of works by three male researchers the author discusses how scientific androcentrism may lead to an one-sided or a distorted reality interpretation. Finally she refers to her own experiences of making research into the male life sphere. She puts the question whether there is cause to warn female researchers from an unreflected gynocentrism similar to that androcentrism ascribed to male researchers.

Lissie Åström
Etnologiska institutionen
Finnegatan 8
Lunds universitet
S-223 62 Lund
Sverige